

**Військова юстиція в Україні:
історичний аспект,
міжнародний досвід,
проблематика становлення та
перспектив в Україні, сучасне
правове регулювання,
особливості та виклики
воєнного стану**

Військова юстиція за загальним визначенням є окремою правовою системою, яка застосовується до правовідносин у військовій сфері, а суб'єктно — до військовослужбовців, а в деяких випадках — і до цивільних осіб, діяльність яких тісно пов'язана зі збройними силами. Головною метою військової юстиції є збереження дисципліни, належного порядку в збройних силах та забезпечення їх боєздатності.

Воєнна політика країни має ґрунтуватися на розумінні необхідності чіткого, послідовного виконання вимог законодавства про оборону держави, стратегічних документів планування у сфері оборони, на високому рівні військового правопорядку, дисципліни, мобілізаційного ресурсу, що можливо забезпечити за умови якісної діяльності правоохоронної складової, а саме системи військової юстиції. Відсутність (або недосконалість) одного з елементів такої воєнної політики — системи військової юстиції — є свідченням суттєвих недоліків воєнної або ж оборонної політики держави. Що, на жаль, й невблаганно підтверджується на практиці воєнно-політичних подій в Україні (починаючи з 2014 року й понині).

Наслідки невдалої реформи військової юстиції виявили її недоліки вже у 2014 році, коли були анексовані території країни (Крим і частина Донбасу). А після лютого 2022 року це питання лише загострилося. Пропоноване видання визначає коло проблемних суспільних відносин щодо реального становища військової юстиції в умовах війни, шляхи розв'язання цих проблем на підставі набутого досвіду, міжнародного прикладу, історичних знань, розуміння нагальних потреб.

Цей матеріал представляє інтерес для здобувачів юридичної освіти та їх викладачів, практикуючих правників у сфері правосуддя, військової служби правопорядку, інших військовослужбовців, а також військовозобов'язаних, всіх зацікавлених читачів.

ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ

- ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**
- МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**
- ПРОБЛЕМАТИКА СТАНОВЛЕННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВ В УКРАЇНІ**
- СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**
- ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Видавничий дім
«ПРОФЕСІОНАЛ»
Київ – 2024

Укладачі:

Алієв Р. В., Вітвіцький С. С., Гудима В. В., Джус О. А., Дрозд О. Ю., Журавльов Д. В., Ковалів М. В., Козяр Р. Я., Копотун І. М., Корецька В. В., Корецький О. П., Коропатнік І. М., Курилюк Ю. Б., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков В. П., Петков С. В., Приведа А. В., Скриньковський Р. М., Соболь Є. Ю., Чубенко А. Г., Шамрай Б. М., Яромій І. В.

В 42 **Військова юстиція в Україні: історичний аспект; міжнародний досвід; проблематика становлення та перспектив в Україні; сучасне правове регулювання; особливості та виклики воєнного стану.** — Київ. ВД «Професіонал», 2024. — 446 с.

ISBN 978-611-01-3192-6

Військова юстиція за загальним визначенням є окремою правовою системою, яка застосовується до правовідносин у військовій сфері, а суб'єктно — до військовослужбовців, а в деяких випадках — і до цивільних осіб, діяльність яких тісно пов'язана зі збройними силами.

Головною метою військової юстиції є збереження дисципліни, належного порядку в збройних силах та забезпечення їх боєздатності.

Воєнна політика країни має ґрунтуватися на розумінні необхідності чіткого, послідовного виконання вимог законодавства про оборону держави, стратегічних документів планування у сфері оборони, на високому рівні військового правопорядку, дисципліни, мобілізаційного ресурсу, що можливо забезпечити за умови якісної діяльності правоохоронної складової, а саме системи військової юстиції. Відсутність (або недосконалість) одного з елементів такої воєнної політики — системи військової юстиції — є свідченням суттєвих недоліків воєнної або ж оборонної політики держави. Що, на жаль, й невблаганно підтверджується на практиці воєнно-політичних подій в Україні (починаючи з 2014 року й понині).

Наслідки невдалої реформи військової юстиції виявили її недоліки вже у 2014 році, коли були анексовані території країни (Крим і частина Донбасу). А після лютого 2022 року це питання лише загострилося.

Пропоноване видання визначає коло проблемних суспільних відносин щодо реального становища військової юстиції в умовах війни, шляхи розв'язання цих проблем на підставі набутого досвіду, міжнародного прикладу, історичних знань, розуміння нагальних потреб.

Цей матеріал представляє інтерес для здобувачів юридичної освіти та їх викладачів, практикуючих правників у сфері правосуддя, військової служби правопорядку, інших військовослужбовців, а також військовозобов'язаних, всіх зацікавлених читачів.

ВСТУП

Військова юстиція за загальним визначенням є окремою правовою системою, яка застосовується до правовідносин у військовій сфері, а суб'єктно – до військовослужбовців, а в деяких випадках – і до цивільних осіб, діяльність яких тісно пов'язана зі збройними силами.

Головною метою військової юстиції є збереження дисципліни, належного порядку в збройних силах та забезпечення їх боєздатності.

Виходячи із цих максим, слід визнати – військова юстиція в цілому, окремі невід'ємні частини її системи є обов'язковими складовими сучасної військової політики будь-якої країни, тобто й України тощо. Відповідно, що їх наявність і функціонування є питаннями національної безпеки у сфері оборони або ж воєнної безпеки. Саме таке розуміння цих нагальних нині питань підтверджується практикою державотворення, розбудови власного сектору безпеки і оборони, позицією міжнародного співтовариства, партнерів України на шляху до євроатлантичної інтеграції.

Воєнна політика країни має засновуватися на розумінні необхідності чіткого, послідовного виконання вимог законодавства про оборону держави, стратегічних документів планування у сфері оборони, на високому рівні військового правопорядку, дисципліни, мобілізаційного ресурсу, що можливо забезпечити за умови якісної діяльності правоохоронної складової, а саме системи військової юстиції. Відсутність (або недосконалість) одного з елементів такої воєнної політики – системи військової юстиції – є свідченням суттєвих недоліків воєнної або ж оборонної політики держави. Що, нажаль, й невблаганно підтверджується на практиці воєнно-політичних подій в Україні (починаючи з 2014 року й понині).

Слід зауважити, що проблеми України в цих питаннях (незважаючи на національні особливості та негативний досвід) не є унікальними. За даними DCAF (Женевський центр з питань урядування в секторі безпеки; фонд, метою якого є сприяння міжнародному співтовариству у здійсненні належного управління та реформування сектору безпеки) у Східній та Центральній Європі, а також країнах колишнього СРСР наявні реальні проблеми в цій сфері, а тому й публічні дебати щодо сектору безпеки тривають з моменту падіння Берлінської стіни. Однак досі у багатьох державах цього

регіону створення надійної правової бази ефективної діяльності органів сектору безпеки, у тому числі органів правосуддя, є значною невирішеною проблемою. Але при цьому у внутрішніх правових системах цих країн зростає розуміння та підтримка посилення правової відповідальності збройних сил (та інших органів сектору безпеки). У таких умовах саме військова юстиція є важливим інструментом забезпечення такої відповідальності.

Але слід розуміти, що специфіка організаційних, ідеологічних, практичних, безпекових складових, наявність зброї, зокрема масового знищення, інших об'єктів підвищеної небезпеки саме в цій сфері, необхідність дотримання найвищих рівнів секретності, інших аспектів не роблять цю важливу працю легкою. Саме тому структури, правила та процедури, що застосовуються у військовій юстиції, можуть суттєво відрізнитися від цивільних аналогів, більш того роблять «цивільний» досвід геть непридатним для використання. У багатьох випадках військова юстиція функціонує як окрема система правосуддя з більш суворими правилами та процедурами, направленими на забезпечення внутрішньої дисципліни та боєздатності збройних сил. Теоретично це неминуче може порушувати питання та практики цивільного контролю над збройними силами, дотримання та формування національної правової бази, дотримання при цьому основних міжнародних стандартів прав людини, зокрема таких як гарантії належного справедливого правосуддя в його усталеній моделі.

Слід зауважити, що більшість успішних сучасних національних систем військової юстиції були створені багато років тому і значною мірою реформувалися за цей час. Основний правовий та ідеологічний конфлікт при цьому спостерігається через те, що вказані системи військової юстиції працюють паралельно з цивільними, ґрунтується на загальноприйнятій думці, що цивільні судді зазвичай не мають необхідного досвіду у військових справах. Основним обґрунтуванням існування спеціалізованої судової системи є унікальний характер військового життя, де дисципліна, організація та ієрархія відіграють вирішальну роль. Ці принципи є фундаментальними для підтримання боєздатності та боєготовності збройних сил. Справи мають розглядатися швидко, а покарання за певні правопорушення можуть бути досить суворими, це входить в конфлікт з існуючими правилами і стандартами доказування та

доведення вини, фундаментальними принципами правосуддя і верховенства права.

Коли постає питання про реформи у системі військової юстиції, то за мету ставляться підвищення їх ефективності, а також якості правосуддя, що здійснюється військовими судами. При цьому приходиться пристосовуватися до вимог мінливого національного законодавства, міжнародних договорів країни, загальних стандартів прав людини, алей також не в останню чергу до конкретних потреб відповідної військової правової системи конкретної країни, урахувуючи поточний військовий та політичний курс, наявну політичну і безпекову ситуацію. Крім того, реформа військової судової системи має спрямована на підвищення незалежності військових суддів та прокурорів, їх професійної підготовки, а також забезпечення найкращого застосування гарантій належного судового розгляду.

Отже, слід зважати на небезпеку щодо невідповідності систем військової юстиції стандартам прав людини та основних їх свобод. В таких випадках вдаються до аналізу ефективності та внесення змін до систем військової юстиції окремих країн, зокрема європейського співтовариства. Загальновизнане, що Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) суттєво впливає на розвиток національних систем військового права в Європі, особливо стосовно посилення незалежності судових органів та кращого застосування гарантій справедливого судового розгляду військовими судами.

У деяких випадках реформи військової юстиції проводяться в межах більш широких судових реформ у перехідних суспільствах та вживаються заходи щодо раціоналізації системи. Це може призвести до деяких принципових змін – від аналізу ефективності законодавчої та інституційної бази до повного скасування системи спеціалізованих судів. Наявний результат в таких випадках може бути різний, негативний теж (що й підтверджується українським досвідом).

Найбільше складана ситуація, коли такі колосальні зміни робляться у період реальних збройних конфліктів, наявної бойової швидкоплинної обстановки, що є підставою для негайних заходів з метою впливу на ситуацію, що може виходити з-під контролю. Саме це зараз відбувається в Україні. Тобто розширення повноважень збройних сил і питання існування країни і нації, нагальна потреба у підвищенні їх боездатності, використання мобілізаційних ресурсів

країни теж є неабияким стимулом щодо реформування військової юстиції.

Загалом реформи військової юстиції можна розділити **на три типи**:

1) скасування окремої системи військової юстиції та включення її елементів до системи цивільної юстиції;

2) об'єднання певних елементів цивільної і військової юстиції та створення гібридної системи із залученням військових та цивільних осіб;

3) збереження автономності системи військової юстиції, аналіз ефективності та вдосконалення її структурних елементів з метою забезпечення ефективності та сумісності з міжнародними стандартами прав людини.

Отже, правове забезпечення національної безпеки загалом і воєнної безпеки зокрема вимагає системного впливу права на усі процеси, що пов'язані з реалізацією конституційних положень стосовно захисту національних інтересів від актуальних загроз, у тому числі від загроз воєнного характеру.

Таким чином, слід визнати, що після 2013 року, коли ситуація з військовою юстицією в Україні пішла по сценарію першого типу, тобто розчинення у системі цивільної юстиції, суспільство постійно стикається з проблемою виокремлення воєнної сфери у системі соціальних комунікацій через надзвичайний рівень спеціалізації відносин, обумовленої особливими характеристиками військової діяльності, спрямованої на забезпечення воєнної безпеки. Наслідки реформи військової юстиції по першому типу виявили її недоліки вже у 2014 році, коли були анексовані території країни (Крим і частина Донбасу). А після лютого 2022 року це питання лише загострилося. Усі події після початку широкомасштабного воєнного вторгнення в Україну ясно дали зрозуміти – військова діяльність є відмінною від загальної суспільної діяльності, від публічних та приватних інститутів, які не мають стосунку до військових і цивільно-військових відносин. У суспільстві в таких умовах об'єктивно виникає соціальний запит на вдосконалену систему військової юстиції.

Отже пропонуване видання визначає коло проблемних суспільних відносин щодо реального становища військової юстиції в умовах війни, шляхи розв'язання цих проблем на підставі набутого досвіду,

міжнародного прикладу, історичних знань, розуміння нагальних потреб.

Цей матеріал представляє інтерес для здобувачів юридичної освіти та їх викладачів, практикуючих правників у сфері правосуддя, військової служби правопорядку, інших військовослужбовців, а також військовозобов'язаних, всіх зацікавлених читачів.

ІСТОРИЧНИЙ ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Більшість сучасних систем військової юстиції були створені багато років тому і значно змінилися за цей час.

При цьому існують суттєві відмінності між системами військової юстиції, заснованими на загальному праві (англосаксонська традиція), та системами, заснованими на континентальному праві (традиції континентальної Європи). Також у певних випадках складається гібридна система, яка поєднує класичні правові традиції.

Системи загального права (наприклад, США, Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія, Південна Африка) мають військові трибунали, які збираються в кожному конкретному випадку, тоді як постійні військові суди (або цивільні суди зі спеціалізованими суддями) діють у континентальних правових системах.

Проте країни загального права дедалі частіше рухаються в напрямку створення системи постійних військових судів. Одними з основних рушіїв цієї тенденції є переконання, що вона покращує гнучкість системи військової юстиції та вона сумісна з міжнародними стандартами прав людини.

Одна з основних відмінностей між цими двома правовими традиціями пов'язана з роллю командирів у системі військової юстиції. У країнах загального права командири відіграють важливу, навіть центральну роль на різних стадіях розгляду справи. Вони можуть брати участь у викритті та розслідуванні правопорушень. Подальші повноваження можуть охоплювати передачу звинувачень та інші функції на стадіях судового та післясудового розгляду. У континентально-правових системах роль командира зазвичай закінчується після викриття правопорушення та первинного розслідування.

Системи військової юстиції в країнах загального права ґрунтуються на виключній юрисдикції військових судів над правопорушеннями, скоєними військовими (іноді їх юрисдикція поширюється і на певні категорії цивільних осіб).

У великій кількості країн континентальної Європи військові правопорушення підпадають під юрисдикцію цивільних судів. Наприклад, у Німеччині відсутні постійно діючі військові суди. Адміністративні (дисциплінарні) трибунали розглядають

правопорушення під час військової служби, тоді як цивільні суди концентруються на злочинах.

У багатьох системах військової юстиції законодавство створює цивільні апеляційні суди, а іноді покладається на цивільний верховний суд як найвищий апеляційний орган. Наприклад, у Канаді цивільний Верховний Суд є вищою інстанцією після Військового апеляційного суду. В Угорщині військові судді Верховного Суду діють на першому та апеляційному рівнях. Одна з палат Верховного Суду Польщі спеціалізується на військових правопорушеннях. Відповідно до п. 1 ст. 183 Конституції Польщі: «Верховний Суд здійснює нагляд за рішеннями загальних та військових судів».

Подібна ситуація існує у багатьох країнах Східної і Центральної Європи та країнах колишнього Радянського Союзу. Проте реальний розвиток подій у Східній Європі та на пострадянському просторі не є однаковим. Деякі країни Східної та Центральної Європи після розпаду Радянського Союзу скасували постійні військові суди в мирний час, але їх конституції все ще дозволяють створювати військові трибунали у воєнний час (наприклад, Грузія).

Низка країн, які успадкували **радянську модель цивільно-військових відносин** та відповідну правову систему, підтримують окрему, високоавтономну та спеціалізовану систему військової юстиції з ширшим охопленням правопорушень, скоєних військовослужбовцями та представниками різних військових формувань. Такі системи військової юстиції перебувають під контролем міністерства оборони. Наприклад, у **Казахстані** під військову юрисдикцію підпадає широкий спектр правопорушень. Військові суди можуть розглядати справи стосовно корупції в Міністерстві оборони, різні правопорушення, скоєні прикордонними військами та курсантами військових навчальних закладів. Аналогічним чином законодавство **Таджикистану** передбачає широку військову юрисдикцію, що охоплює правопорушення, скоєні військовослужбовцями та різними військовими формуваннями (а також певними категоріями цивільних осіб). Військові формування охоплюють широкий спектр установ сектору безпеки. Нормативна база, що їх стосується, значно розширює сферу юрисдикції військових судів. Закон **Узбекистану** «Про судоустрій» регулює функціонування системи військової юстиції. Військова юрисдикція охоплює злочини, скоєні військовослужбовцями на території Узбекистану. Однак персональна юрисдикція поширюється на

військовослужбовців, службовців прикордонних військ, осіб, які проходять службу в Агенції національної безпеки, у Внутрішніх військах, інших військових формуваннях, створених відповідно до закону, а також військовозобов'язаних на етапі підготовки (до військової служби). Військові суди також розглядають невійськові правопорушення, скоєні військовослужбовцями, та скарги на протиправні дії командира підрозділу. Цікаво відзначити, що військові суди однаково розглядають усі кримінальні та цивільні правопорушення в місцях, де через виняткові обставини не діють суди загальної юрисдикції, а також у справах, пов'язаних з державною таємницею (ст. 40 Закону «Про судоустрій»).

Інакші моделі, коли цивільні правові інституції залучені до більш тісної взаємодії у сфері правосуддя із військовими структурами, ґрунтуються на максимі **забезпечення цивільного контролю над системою військової юстиції** та одночасного зміцнення довіри громадськості до функціонування цієї системи. Проте, як показує досвід (у чому нині в Україні більш, ніж впевнене можна стверджувати) саме тут є необхідність дотримання тонкого балансу між цивільними та військовими інтересами, оскільки є реальна небезпека підриву військової правової компетенції та боєздатності збройних сил, належного рівня безпекового сектору країни.

Отже, з одного боку існує доктринальна думка, що присутність цивільних суддів у військових трибуналах посилить їх неупередженість та незалежність, оскільки такі судді не є частиною військової ієрархії. Прихильники обґрунтування автономізації військової юстиції і правосуддя стверджують, що для збройних сил потрібні судді, які знають унікальний характер військового життя. Такі судді повинні розуміти військове життя та мати досвід практичного застосування військово-кримінального права.

Таким чином наявні спірні питання, зокрема чи можуть цивільні судді, які не підпадають під дію армійської ієрархії, бути належним чином підготовлені для розгляду правопорушень, пов'язаних з військовою службою. Але слід враховувати, що протягом останніх років зросла кількість країн, де цивільні судді розглядають військові правопорушення. Щоправда ця статистика є вірною до події 2022 року в Україні. Після широкомасштабної агресивної воєнної акції росії невідомо, як буде розвиватися військова юстиція у нашій країні та у країнах, що знаходяться поблизу цього воєнного епіцентру.

У багатьох системах військової юстиції законодавство створює цивільні апеляційні суди, а іноді покладається на цивільний верховний суд як найвищий апеляційний орган. Наприклад, у Канаді цивільний Верховний Суд є вищою інстанцією після Військового апеляційного суду. В Угорщині військові судді Верховного Суду діють на першому та апеляційному рівнях. Одна з палат Верховного Суду Польщі спеціалізується на військових правопорушеннях. Відповідно до пункту 1 статті 183 Конституції Польщі, «Верховний Суд здійснює нагляд за рішеннями загальних та військових судів». У багатьох країнах Східної та Центральної Європи й колишнього Радянського Союзу (наприклад, Чехії, Грузії та Литві) відсутні спеціалізовані військові суди. З цієї причини цивільні судді (та прокурори) розглядають військові (пов'язані зі службою) правопорушення.

Таблиця 1. Переваги і недоліки військового та цивільного правосуддя

Параметри	Військові суди	Цивільні суди
Досвід	Переваги. Військові судді мають досвід у сфері військового кримінального права та службових процедур. Вони добре розуміють специфіку військового життя та культури.	Недоліки. Цивільні судді можуть не мати спеціальних знань з військової справи та особливо достатнього досвіду застосування військового кримінального права.
Незалежність	Недоліки. Військові судді можуть бути підпорядковані вертикалі командування. Тому вони можуть дотримуватися думки командира, який відповідає за певну справу.	Переваги. Цивільні судді не підпорядковуються військовій ієрархії. Тому стимули для дотримання рішення військових представників можуть бути слабшими.
Ефективність	Переваги. Прискорений процедурний порядок розгляду, особливо незначних кримінальних правопорушень та дисциплінарних порушень.	Недоліки. Відсутність гарантій того, що як незначні правопорушення, так й серйозні справи будуть швидко розглядатись.
Гарантії належного розгляду	Недоліки. Гарантії належного та справедливого судового розгляду не завжди дотримані.	Переваги. Більш послідовне застосування гарантій належного судового розгляду.

Військове правосуддя.

Рівні судів та територіальна організація систем військової юстиції значною мірою залежать від контексту країни, про яку йде мова, та її правової системи, зокрема, завдань та структури збройних сил.

Якщо країна має малочисельне військо, то в ній може застосовуватись **спрощена структура військової юстиції** – перевага надається застосуванню дисциплінарного провадження у збройних силах та делегуванню розгляду кримінальних правопорушень судам загальної юрисдикції (наприклад, Східний Тимор). Система військової юстиції може бути **структурована відповідно до регіонального поділу** відповідної країни. У деяких випадках **спеціальні трибунали** створюються за кордоном у місцях дислокації збройних сил. Організація системи може бути адаптована до **мінливих обставин на місцях**. Наприклад, якщо на території держави **відбувається збройний конфлікт**, в якому безпосередньо беруть участь національні збройні сили, військові трибунали можуть створюватися безпосередньо у зоні конфлікту. Якщо конфлікт має тривалий характер і залишається інтенсивним, можуть створюватися військові суди в районах поблизу зони конфлікту, щоб забезпечити легкий і швидкий доступ до правосуддя. Системи військової юстиції можуть складатися з **трьох і більше рівнів**. Суди, які розглядають справу, як правило, становлять першу інстанцію. Військові суди другого рівня розглядають апеляції на рішення першої інстанції. Іноді цивільні апеляційні суди мають військову палату (як Військова палата Апеляційного суду м. Арнем у Нідерландах). Спеціалізована військова палата у вищому суді може становити третій рівень системи військової юстиції (наприклад, у Польщі). На цьому етапі цивільний верховний суд може розглядати справи щодо неправильного застосування або тлумачення закону. Він також може розглядати рішення судів нижчих інстанцій, які ґрунтуються на неправомірних процедурах. **Суди спрощеного провадження** – це окрема система, що застосовується до незначних або дисциплінарних правопорушень. Більшість країн європейського регіону **розділяють дисциплінарні та кримінальні провадження** (наприклад, Туреччина розрізняє військові дисциплінарні суди та військові кримінальні суди). Суди спрощеного провадження, як правило, використовують прості процедури щодо розгляду незначних правопорушень, щоб гарантувати швидкість та доцільність процесу.

Роль командира у військової юстиції.

Роль командира може мати вирішальне значення в дисциплінарних справах, оскільки він може самостійно розпочати розслідування, прийняти рішення про передачу справи військовому прокурору (або військовій поліції) або визначити (дисциплінарне) покарання. Оскільки командир підпорядковується військовій ієрархії, можуть виникати конфлікти інтересів (військових та правосуддя) (це детально описується нижче).

У деяких країнах питання дисциплінарної відповідальності розглядаються на рівні адміністративних судів цивільними суддями (Німеччина). Однак ця модель не виключає певної спеціалізації у сфері військового законодавства. Військове законодавство має визначити орган, який займається дисциплінарними правопорушеннями, видами покарання та процедурами оскарження (наприклад, у Сполученому Королівстві військовослужбовці можуть оскаржити будь-яке рішення командира в Апеляційному суді спрощеного провадження). Міжнародне законодавство з прав людини (ЄКПЛ та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права) вимагає від держав встановлення гарантій для своїх спрощених судових процесів та дисциплінарних проваджень на різних рівнях. Такі гарантії можуть бути включені у дисциплінарні кодекси або інші закони, що регулюють військову службу (див. Закон Естонії «Про військову службу», який містить дисциплінарний розділ, що регулює дисциплінарні порушення та покарання).

Таблиця 2. Склад судів на різних рівнях при відправленні військового правосуддя

Рівні судів	Автономна військова система	Гібридна система	Цивільна система
Перша інстанція	Військові суди першої інстанції, що складаються з одного судді або колегії військових суддів.	Військові суди першої інстанції, що містять певні цивільно-правові елементи.	Цивільні суди, що складаються лише з цивільних суддів.
Апеляційна інстанція	Військовий апеляційний суд складається з колегії військових суддів вищого рангу, які беруть участь у розгляді справи в суді.	Військовий апеляційний суд може містити певні цивільні елементи або цивільний апеляційний суд – певні військові елементи.	Цивільний апеляційний суд складається лише з цивільних суддів.

Рівні судів	Автономна військова система	Гібридна система	Цивільна система
Вищі суди	До юрисдикції верховного військового суду належать найбільш серйозні військові правопорушення, а також правопорушення, скоєні військовими судьями. Також він може бути компетентним вирішувати конфлікти юрисдикції в системі військової юстиції.	Цивільні верховні суди можуть мати військову палату, яка розглядає військові правопорушення.	Цивільний верховний суд складається лише з цивільних суддів.

Загальні тенденції.

До широкомасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році чітко прослідковувалися дві основні тенденції у військовій юстиції. **Перша** – це передача судових повноважень від військових до цивільних судів. **Друга** – обмеження юрисдикції військових судів військовослужбовцями з виключенням цивільних зі сфери їх дії¹¹. Крім того, багато національних систем військової юстиції підлягають ревізії та реформуванню з метою підвищення ефективності та сумісності з міжнародними гарантіями прав людини.

Слід зауважити, що Спеціальний доповідач ООН з питань незалежності судової влади, і Робоча група ООН з безпідставних затримань рекомендують обмежувати військову юрисдикцію. Їх рекомендація ґрунтується на «сучасних тенденціях розвитку міжнародного права, спрямованих на заборону судів над цивільними особами у військових трибуналах». Це питання слід розглядати в контексті останніх подій у міжнародному законодавстві з прав людини, особливо у світлі практики Комітету ООН з прав людини та практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). У своєму звіті від 7 серпня 2013 року Спеціальний доповідач ООН з питань незалежності суддів та адвокатів назвав певні обмеження щодо судового розгляду цивільних справ у військових судах: «Судовий розгляд цивільних справ у військових судах повинен суворо обмежуватись винятковими справами стосовно цивільних осіб,

прирівняних до військовослужбовців в силу їх функцій та/або географічної присутності, які підозрюються у скоєнні правопорушення поза територією держави, через що регулярні суди (місцеві або держави походження) не можуть взяти участь у судовому розгляді».

«Паризькі мінімальні стандарти щодо норм з прав людини за умов надзвичайного стану» Асоціації міжнародного права (1984) також вказують, що: «...Цивільні суди повинні мати і зберігати юрисдикцію над усіма процесами проти цивільних осіб щодо порушень безпеки та пов'язаних з ними правопорушень; порушення будь-якого такого провадження до передачі його до військового суду чи трибуналу забороняється».

Такі саме заборони містяться в Основних принципах незалежності судових органів, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН». У загальному коментарі 32 до статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966) Комітет ООН з прав людини зазначив: «Положення статті 14 застосовуються до всіх судів та трибуналів, що належать до сфери дії цієї статті, як загальної юрисдикції, так і спеціалізованих, цивільних чи військових. Комітет зазначає, що у багатьох країнах існують військові або спеціальні суди, які судять цивільних осіб. Хоча Пакт не забороняє суд над цивільними особами у військових або спеціальних судах, він вимагає, щоб такі суди повністю відповідали вимогам статті 14 і її гарантії не могли обмежуватись або змінюватись через військовий або особливий характер зазначеного суду. Комітет також зазначає, що суд над цивільними особами у військових або спеціальних судах може викликати серйозні перешкоди для справедливого, неупередженого та незалежного здійснення правосуддя. Тому важливо вжити всіх необхідних заходів для того, щоб такі суди проходили в умовах, які справді забезпечують повні гарантії, передбачені у статті 14. Суди над цивільними особами, що проводяться військовими або спеціальними судами, мають бути винятковими, тобто обмежуватися випадками, коли держава-учасниця може довести, що такий судовий процес є необхідним і виправданим об'єктивними та серйозними причинами і стосується конкретного класу осіб та правопорушень, які не в змозі розглянути звичайні цивільні суди».

Отже, одним із можливих виправдань звернення до військових судів є забезпечення ефективного доступу до правосуддя. Однак це

передбачає, що система військової юстиції відповідає основним вимогам незалежності судів та справедливого судового розгляду. Однією з головних проблем військової юстиції є пошук шляхів підвищення незалежності військових судів. Під час аналізу ефективності та реформування системи військової юстиції слід враховувати міжнародні стандарти з цього питання. Комітет ООН з прав людини зазначає, що вимога про незалежність стосується: «...Процедури та кваліфікації для призначення суддів, а також гарантій щодо забезпечення їх повноважень, умов, що регулюють розширення, передачу, призупинення та припинення їх функцій, та фактичної незалежності судової влади від політичного втручання виконавчої влади або законодавчих органів».

Багато країн модифікують свої системи військової юстиції, включаючи в них цивільні елементи, з метою забезпечення вищого ступеня незалежності судової влади. Наприклад, все частіше справи військовослужбовців розглядають прокурори замість військових дізнавачів. Незалежність військових суддів можна зміцнити різними способами. Одним із таких способів є збільшення кількості замінів військовослужбовців цивільними особами.

Проте це не означає, що окремі системи військової юстиції в принципі не можуть задовольнити вимоги судової незалежності. У деяких країнах Східної та Центральної Європи гарантії, що застосовуються до цивільних суддів, однаково застосовні до систем військової юстиції (наприклад, Болгарія, Румунія та Польща). Однак у деяких країнах військові суди все ще розглядають серйозні порушення прав людини, скоєні військовими або співробітниками служби безпеки.

Історичний досвід XX століття демонструє, що військова юрисдикція в таких випадках часто слугувала інструментом підтримання безкарності тих, хто вчинив грубі порушення прав людини. Це змусило національні та міжнародні зацікавлені сторони все частіше ставити під сумнів неупередженість військових судів при розгляді серйозних порушень прав людини. Їх критичне ставлення означає, що юрисдикція над питаннями прав людини має бути передана від військових до цивільних судів. Це не означає, що уникнути безкарності можна лише через цивільні суди (що в деяких випадках посилює безкарність). Якщо система військової юстиції справді є незалежною і задовольняє всі вимоги неупередженості, її можна розглядати як важливий інструмент боротьби з безкарністю у

Зміст

ВСТУП	3
ІСТОРИЧНИЙ ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ	8
ПРОБЛЕМАТИКА СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ	19
ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ УКРАЇНИ – ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ	29
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ	35
ЗАКОН УКРАЇНИ «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України».....	35
НАКАЗ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ від 10.10.2016 № 515 «Про затвердження Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України»	56
ПОСТАНОВА КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 18 січня 2003 р. N 83 «Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час здійснення службових обов'язків».....	165
ЗАКОН УКРАЇНИ «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України».....	174
ЗАКОН УКРАЇНИ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури»	216
Кодекс України про адміністративні правопорушення (Витяг).....	256
АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА	268
СУДОВІ РІШЕННЯ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	268
СУДОВІ РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	337

Укладачі:

Алієв Роман Вагіфович — кандидат юридичних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії правового забезпечення військ (сил), Національний університет оборони України;

Вітвіцький Сергій Сергійович — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, полковник поліції, ректор, Донецький державний університет внутрішніх справ;

Гудима Віталій Валерійович — кандидат юридичних наук, співробітник Служби безпеки України;

Джус Олександр Анатолійович — кандидат політичних наук, начальник кафедри соціальної роботи у військах (силах), Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, керівник Департаменту організації забезпечення діяльності, Бюро економічної безпеки України;

Журавльов Дмитро Володимирович — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, заступник керівника Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород – керівник управління з питань помилування, Офіс Президента України;

Ковалів Мирослав Володимирович — кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін, Львівський державний університет внутрішніх справ;

Козяр Роман Якович — кандидат юридичних наук, співробітник Служби безпеки України;

Копотун Ігор Миколайович — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням, Донецький державний університет внутрішніх справ;

Корецька Вікторія Віталіївна — кандидат юридичних наук, суддя, Ківерцівський районний суд Волинської області;

Корецький Олег Павлович — кандидат юридичних наук, військовослужбовець, Збройні Сили України;

Коропатнік Ігор Михайлович — доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри військового права, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Курилюк Юрій Богданович — доктор юридичних наук, професор, полковник, начальник управління адміністративної юрисдикції Департаменту охорони державного кордону Адміністрації Державної прикордонної служби України;

Микитюк Микола Андрійович — доктор юридичних наук, професор, професор спеціальної кафедри №1 Інституту Управління державної охорони України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Павлюк Олександр Олексійович — кандидат військових наук, генерал-лейтенант, командувач Сухопутних військ Збройних Сил України;

Петков Валерій Петрович — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням, Донецький державний університет внутрішніх справ;

Петков Сергій Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи у військах (силах), Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Приведа Андрій Володимирович — начальник відділу протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах, Львівська обласна прокуратура;

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права;

Соболь Євген Юрійович — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка;

Чубенко Антон Григорович — доктор юридичних наук, професор, заступник начальника, Полтавська обласна військова адміністрація;

Шамрай Богдан Миколайович — кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, начальник Центрального юридичного управління Генерального штабу Збройних Сил України;

Яромій Іван Васильович — кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права і процесу, фінансового та інформаційного права, Львівський університет бізнесу та права.

НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

Укладачі:

Алієв Р. В., Вітвіцький С. С., Гудима В. В., Джус О. А., Дрозд О. Ю.,
Журавльов Д. В., Ковалів М. В., Козяр Р. Я., Копотун І. М., Корецька В. В.,
Корецький О. П., Коропатнік І. М., Курилюк Ю. Б., Микитюк М. А., Павлюк О. О.,
Петков В. П., Петков С. В., Приведа А. В., Скриньковський Р. М., Соболев Є. Ю.,
Чубенко А. Г., Шамрай Б. М., Яромій І. В.

ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ:

- ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ
- МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД
- ПРОБЛЕМАТИКА СТАНОВЛЕННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВ В УКРАЇНІ
- СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
- ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ
ВОЄННОГО СТАНУ

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ Видавничий дім «Професіонал»

Підписано до друку 24.05.2024. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 27,85.

ТОВ «Видавничий дім «Професіонал»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 1533

Книги, які можуть вас зацікавити

Адвокатська техніка
(підготовка до процесу
і методики
переконання)

Кримінальний кодекс
України

Кримінальний кодекс
України. Юрінком Інтер

Кримінальний
процесуальний кодекс
України. Юрінком Інтер

Порядок проведення
призову громадян на
військову службу під
час мобілізації, на
особливий період.
Алерта

Перейти до галузі права
Військове право

[Перейти на сайт](#) →